

ԻՆՔՆԻՀԵԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Աշխատանքը նվիրված է պետության ինքնիշխանության և մարդու իրավունքների հարաբերակցության և վերջիններիս սահմանադրական ամրագրման ու կարգավորման հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանը, ինչպես նաև՝ Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանության սահմանադրական բնութագրիչների համատեքստում պետության կողմից իր քաղաքացիների կամքն արտահայտելու և նրանց իրավունքներն ու շահերն ապահովելու հիմնահարցերի հետազոտությանը:

Պետության ինքնիշխանության՝ որպես քաղաքական-իրավական սկզբունքի իրացմամբ ու նշանակությամբ է սահմանվում պետության որակական վիճակը, այդ թվում՝ ժողովրդի լիարժեք իշխանության ու պետության տարածքային գերակայության ու նրա անկախության երաշխավորման միջոցով:

Տեսականորեն հիմնավորվում է, որ պետական իշխանության և նրա ինքնիշխանության սահմանների սահմանումը կախված է այն հանգամանքից, թե ինչպես են պաշտպանվում մարդու իրավունքներն ու ազատությունները՝ որպես այդ իշխանության սահմանափակիչներ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ՝ ինքնիշխանություն, պետական ինքնիշխանություն, պետության ինքնիշխանության և մարդու իրավունքների հարաբերակցություն:

Պետության ինքնիշխանության և մարդու իրավունքների հարաբերակցության և վերջիններիս սահմանադրական ամրագրման ու կարգավորման հիմ-

նախնդիրները քաղաքական և իրավական այն հարցադրումներից են, որոնք կարևորվում են ինչպես Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանության սահմանադրական բնութագրիչների համատեքստում, այնպես էլ ինքնիշխան պետության կողմից իր քաղաքացիների կամքն արտահայտելու և նրանց իրավունքներն ու շահերն ամբողջ ծավալով ապահովելու առումով:

Պետության ինքնիշխանությունն իրենից ներկայացնում է կարևոր քաղաքական-իրավական սկզբունք: Այդ սկզբունքով է սահմանվում պետության որակական վիճակը՝ ապահովելով ժողովրդի լիարժեք իշխանության ու պետության տարածքային գերակայությունը և նրա անկախությունը միջազգային հարաբերություններում:

Զարգացած քաղաքացիական հասարակություն ունեցող ժողովրդավարական պետություններում բացարձակ ինքնիշխանության մասին խոսք չի կարող գնալ, քանի որ պետական իշխանությունը օժտված չէ գործողությունների բացարձակ ազատությամբ և առանց որևէ պատասխանատվություն կրելու հնարավորությամբ: Այս առումով իրավացի են պրոֆետորներ Ա. Հարությունյանը և Գ. Հարությունյանը, որ իրավունքների ու ազատությունների անմիջական գործողությունը ենթադրում է անձի, հասարակության և պետության միջև որոշակի կապերի առկայություն, որը երաշխավորում է անհատի ինքնաիրացման իրավաբանական անհրաժեշտ ու բավարար նախադրյալներ [1, էջ 69-70]:

Պետությունը և նրա մարմինները իրենց գործունեությունում առաջին հերթին դիտարկվում են որպես ժողովրդի կամքն արտահայտող և նրա իրավունքներն ու շահերը պաշտպանող ներկայացուցչական մարմիններ:

Մյուս կողմից՝ պետությունը չի կարող օժտված լինել հարաբերականորեն սահմանափակված իշխանությամբ, քանի որ կապված է ժողովրդի և առանձին քաղաքացիների նկատմամբ ստանձնած պարտավորությունների կատարման հետ: Ինչպես արդարացիորեն նկատում է պրոֆեսոր Բ.Ս.Էրզենը, «համաձայն հասարակության ժողովրդավարական արժեքանության՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու հիմնական ազատությունները հանգուցային ցանկացած օրենսդիրի համար են» [2, էջ 171]:

Միևնույն ժամանակ մարդու իրավունքները և ազատությունները ոչ միայն սահմանում են պետական իշխանության, այլ նաև հաստատում ազգային ինքնիշխանության բովանդակության սահմանները: Որևէ ժողովրդի համար իրական ինքնիշխանություն չի կարող համարվել, եթե յուրաքանչյուր անհատ չի տիրապետում իրական իրավունքներին և ազատություններին, որոնք օրենսդրորեն ապահովված և գործնականում ներդրված չեն պետության իրավակիրառական գործունեությունում:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ժողովրդի ինքնիշխանության բացարձակ ինքնաբավ լինելը ոչ պակաս վտանգավոր է, քան պետական ինքնիշխանության անսահմանափակությունը, հատկապես այն դեպքերում, երբ ազգային կամքի արտահայտման դերը ստանձնում են տարատեսակ քաղաքական կուսակցությունները և շարժումները, որոնք կարող են հետապնդել անգամ ժողովրդի իրական շահերին հակասող նպատակներ:

Ակնհայտ է հետևյալը, որ ինչպես պետական, այնպես էլ ժողովրդի ինքնիշխանության բացարձականացման

ցանկացած միտում նպաստում է տոտալիտար քաղաքական համակարգի ձևավորմանը, անձի իրական ազատությունների և իրավունքների գերակայության բացառմանը: Եվ այս առումով տեղին է մեջբերել քաղաքագետ Ա.Պեչերի այն պնդումը, ըստ որի՝ մարդկության խորքային փոփոխությունների (գլոբալիզացիայի) կայսրության դարաշրջանում հենց պետական ինքնիշխանությունն է դեպի նրա փրկության ճանապարհի գլխավոր խոչընդոտը [2, էջ 177]:

Մարդու իրավունքների և ինքնիշխանության հարաբերակցությունը, ըստ էության, հասարակական ու պետական կյանքում ընդհանուրի և անհատականի հարաբերակցության խնդրի բաղկացուցիչ մասն է կազմում: Այս հարաբերակցության ցանկացած շեղում կարող է հանգեցնել մարդու և քաղաքացու հիմնական ազատությունների ու իրավունքների անտեսմանը, կամ պետականության և մարդկության համակեցության կանոնների խաթալմանը:

Այստեղից՝ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով ամրագրված նորմերի համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ՝

ա) ինքնիշխանության իրացման շրջանակում պետությունը ճանաչում է մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները՝ որպես բարձրագույն արժեքներ (1-ին մաս),

բ) այդ իրավունքներն ու ազատությունները կրում են բնական ու անօտարելի բնույթ, ինչը ենթադրում է նաև սահմանել ինքնիշխան պետության և նրա մարմինների ու պաշտոնատար անձանց անմիջական իրավաբանական պարտականություններ այդ արժեքների առաջնահերթ պաշտպանության նպատակով (1-ին մաս),

գ) դրանք այն սոցիալական արժեքներն են, որոնց պաշտպանությունը պետք է համապատասխանեցվի միջազգային իրավական չափանիշներին (2-րդ մաս),

դ) այդ իրավունքներն ու ազատությունները՝ որպես անմիջական գործող իրավունքներ, կրում են սահմանափակիչ բնույթ պետության ինքնիշխանության իրականացման համար (3-րդ մաս):

Մարդու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության խնդրի լուծումը, սակայն, չպետք է պայմանավորված լինի դրանց՝ միայն սահմանադրությամբ ամրագրմամբ: Տվյալ պարագայում ակնհայտ է, որ խոսքը գնում է մարդու իրավունքների պաշտպանության որակական արդիականացման և դրանց սահմանադրաիրավական գործնական մեխանիզմների ստեղծման մասին:

Այս առումով հարկ է նկատի ունենալ, որ մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանադրական կարգավորումները, եթե, մի կողմից, իրականացնում են սոցիալական գործառնություններ՝ ուղղված դրանց իրացման սահմանների հաստատմանը, ինչպես նաև՝ այդ իրավունքների ու ազատությունների իրավական կարգավորման սկզբունքների և դրանց ոլորտային կարգավորման հիմքերի ամրագրմանը, ապա, մյուս կողմից՝ ունեն իրավական ուղղվածություն, քանի որ այդ կարգավորումների միջոցով են հաստատվում պետական իշխանության և դրա ինքնիշխանության սահմանները:

Այսպես՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության երաշխավորման համատեքստում ՀՀ Սահմանադրությամբ հռչակվել են պետական իշխանության և դրա ինքնիշխանության սահմանների սահմանման հետևյալ սկզբունքները.

ա) պետության և Սահմանադրությամբ ու օրենքներով փոխկապվածությունը (հոդվ. 5, մաս 1),

բ) մարդու և քաղաքացու իրավունքներով ու ազատություններով պետության սահմանափակվածությունը (հոդվ. 3, մաս 3),

գ) միջազգային իրավունքի սկզբունք-

ներին ու նորմերին համապատասխան մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանվածությունը (հոդվ. 3, մաս 2),

դ) համայնքներում բնակչության տեղական ինքնակառավարման երաշխավորումը (հոդվ. 11.2),

ե) Սահմանադրությամբ և օրենքներով պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց լիազորությունների տարանջատվածությունը (հոդվ. 5, մաս 2) և այլն:

Հենց սահմանադրական այս սկզբունքների իրացման համատեքստում և պետական իշխանության ու դրա ինքնիշխանության սահմանների շրջանակում առավել արդիական են դառնում մարդու իրավունքների երաշխավորման ու պաշտպանության խնդիրը: Ինչպես արդարացիորեն նշում է ֆրանսիացի հայտնի մտածող Ժ. Մարիտենը. «Պետությունն օգտագործում է մարդու ուղեղը և էներգիան և վերջինս առանց մարդու իրենից ոչինչ չի ներկայացնում: Պետությունը գործիք է մարդուն ծառայելու համար, այն ոչ այլ ինչ է, քան մարմին, որին տրված է իրավունք իրականացնել իշխանություն ու հարկադրանք: Եվ հարկադրել մարդուն ծառայել այդ գործիքին, նշանակում է քաղաքական այլասերվածություն: Եվ հետո. ոչ թե մարդը գոյություն ունի պետության համար, այլ հակառակը՝ պետությունը գոյություն ունի մարդու համար» [3, էջ 21]:

Այստեղից ենթադրվում է, որ մարդու իրավունքների հիմնախնդրի գործնական լուծումը պետք է իրականացվի երկակի գործընթացների համադրմամբ. մի կողմից, անհրաժեշտ է հստակորեն սահմանել անձի նկատմամբ պետության պարտականությունների շրջանակները, պատասխանատվության կոնկրետ ձևերը և աստիճանները, մյուս կողմից՝ հաստատել այնպիսի երաշխիքներ, որոնք կապահովեն պետության, նրա մարմին-

ների ու պաշտոնակատար անձանց՝ կամայականություններից արդյունավետ պաշտպանությունը: Այս խնդրի լուծման առավել արդյունավետ ուղիներից մեկը, անկասկած ժողովրդավարական հասարակության կառուցումն է, որը պետք է իրականացվի օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման սկզբունքի հիման վրա:

Նույնիսկ օրենսդիր իշխանությունը, որն ունակ է առավել լիարժեքորեն արտահայտել ու ժողովրդի ինքնիշխանությունը ներկայացուցչական ժողովրդավարության միջոցով, նույնպես օժտված չէ անսահմանափակ իշխանությամբ: Չնայած որ խորհրդարանական վերահսկողությունը մարդու իրավունքների ու շահերի պաշտպանության կարևորագույն մեխանիզմներից մեկն է, այնուամենայնիվ, չպետք է բացառել սահմանադրական այնպիսի ինստիտուտների դերակատարությունը, ինչպիսիք են՝ հանրաքվեն, ընտրությունները կամ ժողովրդի կամքի անմիջական արտահայտման այլ ձևեր¹:

Այսպիսով, եթե Սահմանադրությունը հաստատում է պետության և մարդու ու քաղաքացու միջև հարաբերությունների հիմնարար հիմքերը, ապա այդ փոխհարաբերություններում ժողովրդական ինքնիշխանությունը դիտարկվում է պետական ինքնիշխանության, դրա գերա-

կայության, անկախության և ինքնուրույնության հիմքը:

Սակայն, անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն, որ պետության և ժողովրդի փոխհարաբերությունները չեն կարող բնութագրվել որպես իրավահավասար: Ակնհայտ է, որ ժողովուրդը հանդիսանում է ինքնիշխանության միակ կրողը, հետևաբար, նրան է վերապահված պետական իշխանության նկատմամբ նրա գերակա դերակատարումը:

Բացի դրանից՝ Սահմանադրությունը միաժամանակ իրականացնում է կարևոր և մեկը մյուսի հետ սերտորեն կապված գործառնություններ. մի կողմից, այն հանդիսանում է օրենք, որի միջոցով ժողովուրդը հիմնադրում է պետության գործունեության հիմնարար և ղեկավար սկզբունքները, մյուս կողմից, այն հանդես է գալիս որպես օրենք, որով սահմանվում է իրավունքի այլ սուբյեկտների իրավական դրությունը՝ միաժամանակ, կարգավորելով վերջիններիս իրավական վարքագիծը:

Հենց այս հիմնավորմամբ՝ պետության սահմանադրական պարտավորությունները բնութագրվում են առանձնահատուկ սոցիալական նշանակությամբ, քանի որ հատկապես դրանք են երաշխավորում և՛ սահմանադրական կառուցվածքի կայունությունը, և՛ հասարակության ժողովրդավարական ինստիտուտների արդյունավետությունը, և՛ անձի իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության ապահովումը:

Մարդու իրավունքների ապահովման սահմանադրական պրակտիկան վկայում է, որ քաղաքացիների սուբյեկտիվ իրավունքների ու ազատությունների նորմատիվային իրավական բովանդակությունը սահմանվում է երկակի նշանակությամբ. մի դեպքում, հիմնական օրենքով հռչակվում է մարդու և քաղաքացու սահմանադրական կոնկրետ իրավունքը, մեկ այլ դեպքում՝ Սահմանադրությունը այդպես էլ չի բացա-

1 Պետության և ժողովրդի միջև փոխհարաբերությունների խնդրի ժողովրդավարական տեսլականն իր արտացոլումն է ստացել միջազգային իրավունքի նորմաներում: Այսպես, օրինակ, Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության 1975 թվականի օգոստոսի 1-ի եզրափակիչ փաստաթղթում, բացահայտելով ժողովուրդների ու ազգերի իրավահավասարության և սեփական ճակատագրով տնօրինելու իրավունքների սկզբունքների բովանդակությունը, հաստատվել է, որ «բոլոր ազգությունները միշտ իրավունք ունեն ինչպես և երբ ցանկանում են լիարժեք ազատության պայմաններում սահմանել իրենց ներքին և արտաքին քաղաքական կարգավիճակը», ինչպես նաև «ըստ սեփական հայեցողության՝ իրականացնելու իրենց քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային զարգացումները»:

հայտում այդ իրավունքի իրացման և այն կրողի իրավասության շրջանակը՝ բավարարելով միայն պետության պարտականությունների թվարկմամբ (Սահմանադրության 8, 14, 48-րդ և այլ հոդվածներ):

Անկախ սահմանադրական իրավունքների ամրագրման ձևից՝ պետության սահմանադրական պարտականությունների իրականացումն ինքնին ընկալվում է որպես քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների, նրանց օրինական շահերի պաշտպանության ապահովում և նյութական, քաղաքական ու հոգևոր պահանջմունքների բավարարում:

Ակնհայտ է նաև այն, որ բացի սոցիալական կարևորությունից ու նշանակությունից, պետության սահմանադրական պարտավորությունները ունեն նաև էական առանձնահատկություններ: Դրանք իրենցից ներկայացնում են քաղաքական, բարոյական և իրավաբանական սկզբունքների համակարգ, որոնք կարգավորում են պետության, հասարակության և անհատի միջև փոխհարաբերությունները:

Բացի դրանից այդ պարտավորությունները տարբերվում են ձևական որոշակիության բացակայությամբ, որը բնորոշ է հիմնականում ճյուղային օրենսդրական կարգավորումների համար: Վերջին հանգամանքը հնարավոր է դարձնում դրանք վերանայել և գնահատել իրավունքի այլ ոլորտների համար բնորոշ իրավաբանական իրա-

վունքների և պարտականությունների տեսանկյուններից:

Կատարելով ամփոփում՝ անհրաժեշտ է նշել, որ պետությունը, պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինները և նրանց պաշտոնատար անձինք իրենց լիազորությունների իրականացման ժամանակ սահմանափակված են մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով ու ազատություններով, և այդ լիազորությունները պետք է իրականացվեն այնպես, որ ապահովվեն ժողովրդի իրական իշխանությունը և նրա կողմից պետության վերապահված ինքնիշխանությունը, համապատասխան տնտեսական, քաղաքական և իրավական պայմաններ ստեղծելու պայմանով: Այդպիսի պայմաններ և իրավական նախադրյալներ երաշխավորված են ՀՀ Սահմանադրության 3, 5 և այլ հոդվածներով, որոնք, սակայն, մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից որակական արդիականացման և դրանց սահմանադրաիրավական իրացման նոր կառուցակարգեր ստեղծելու կարիք ունեն: Ասվածի համատեքստում տեղին է մեջբերել այն խոսքը, որ ազատությունը, իսկապես, այն է, որ պետությունը հասարակությունից վեր կանգնած մարմնից վերածվի այնպիսի մարմնի, որպեսզի լիարժեքորեն կարողանա ծառայել այդ նույն հասարակությանը [2, էջ 181]:

Հոդվածի ներկայացման տարեթիվը՝
12.03.2015

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ // Ընդ. խմբ. Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի, Եր., 2010,
2. Эбзеев Б.С. Конституция. Демократия. Права человека. М., 2002,
3. Маритен Ж. Человек и государство. М., 2000:

СУВЕРЕНИТЕТ И ПРОБЛЕМЫ КОНСТИТУЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

АРАМ ХАЧАТРЯН

Академия государственного управления Республики Армения, кафедра юриспруденции, аспирант

Статья посвящена важной и актуальной теме конституционного права: проблемам реализации прав и свобод человека в контексте осуществления государственного суверенитета.

Теоретически обосновано, что определение границ государственной власти и его суверенитета во многом зависит от того, как защищаются права и свободы человека – ограничители самой власти.

Дата представления статьи: 12.03.2015

SOVEREIGNTY AND CONSTITUTIONAL ISSUES REGULATION OF
HUMAN RIGHTS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

ARAM KHACHATRYAN

Academy of Public Administration of the Republic of Armenia, Chair of Jurisprudence, Postgraduate

The article is devoted to the important and actual subject of constitutional law: problems of realization of human rights and freedoms in the implementation context of national sovereignty.

It is theoretically proved that the definition of the state power boundaries and its sovereignty is largely dependent on how human rights and freedoms are protected – limiters of the power itself.

Article submission date: 12.03.2015